

EKİM DEVRİMİNİN PORSELENLERİ

Buket Acartürk *

Özet

Politika ve sanat tarih boyunca yakın ilişki içinde gelişmiştir. Seramik ise malzemenin sağladığı olanaklar sayesinde siyasetin dili olmayı başarmış, birçok savaşı, zaferi ya da devrimi halka anlatmak konusunda başvurulan bir sanat dalı olmuştur. Örneğin 18.yüzyılda Rus-Türk savaşları Emperyal Porselen fabrikası tarafından birkaç seramik figürle gösterilmiştir. Napolyon'a karşı yapılan 1812 savaşındaki başarılarından dolayı Kutuzov, Platov ve diğerlerinin portreleri bazı Rus fabrikalarının ürettiği vazo, tabak ve kaplarda görülmüş, Fransa'da da devrimden sonra politik olaylar ve duygular seramiğe yansımıştır. Fransa'da birçok seramik fabrikası devrimin sembolü olan üç renk kurdeleyi farklı şekillerde tasarlayıp seramiklerini dekorlamış, fakat 1917 Ekim devriminden sonra porseleni sistematik bir biçimde propaganda aracı olarak kullanma fikri ilk olarak Sovyet liderlerinden çıkmıştır. Bu makalede, Sovyetler Birliği'nde 1917-1927 yılları arasında Ekim Devriminin propagandası amacıyla üretilmiş seramikler araştırılmış ve örneklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Propaganda, Seramik, Porselen, Propaganda Seramikleri

PORCELAINS OF OCTOBER REVOLUTION

Summary

Throughout the history, arts and politics have developed in close relationship. Due to the possibilities of the material, ceramic art has succeeded in becoming the language of politics, and was used to tell people about wars, victories or revolutions. For example, some ceramic figures were produced by the Imperial Porcelen factory representing the wars between Russia and the Ottoman Empire in the 18th century. Again, the portraits of some Russian generals such as Kutuzov and Platov were represented on the ceramic pots, plates, and vases produced by certain Russian factories to commemorate their success in the 1812 war against the armies of the French emperor Napoleon. Also, in France the events of the Great Revolution were represented on ceramic materials. This paper studies ceramics used as a means of propaganda to promote 1917 October Revolution in Russia.

Key Words: Propaganda, ceramics, porcelain, propaganda ceramics.

Üretim ilişkilerinin paylaşımı tarih boyunca toplumların gelişimini ve ekonomik ilişkiler başta olmak üzere toplumun genel anlamda uygarlık düzeyini belirlemiştir. Çünkü uygarlık her şeyden önce maddi gelişme bilincidir. Toplumsal gelişmenin geldiği düzey ya da üretim ilişkilerinin gelişimi o toplumun kültürünü de belirler.

Kültür, sınıfsal bir olgu olmakla birlikte uygarlık koşullarına göre öğrenilmiş, toplumsal yaşayış tarzının bir yansımasıdır. Bir toplumda üretim

araçlarının mülkiyetine sahip olan sınıf, kendi çıkarlarını korumak ve egemenliğini sürdürmek için üretim ilişkilerini kendine göre belirlemek, biçimlendirmek ister. Bu hedefi gerçekleştirmek için kendi ideolojisinden kaynaklanan bir yaşayış tarzı oluşturur ve bu yaşam tarzını topluma nüfuz ettirmek ister ki, işte bu kültür olarak tanımlanabilir. Bu sebeple kültüre, öğrenilmiş yaşayış tarzı demek de mümkündür. Bu yaşam tarzı, toplumdaki toplumsal inançların, düşüncülerin, duyarlılıkların ve toplumsal davranışların bütünü-

* Yard. Doç., Sakarya Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik ve Cam Bölümü Öğretim Üyesi

den oluşur.

Maddi gelişme bilinci birbirine benzeyen ülkelerin, tarihsel olaylarındaki farklılıklar, kültür ve sanatlarında da farklılıkların oluşmasına neden olmuştur. Maddi gelişmeyi kapitalist ve özel girişimci bir yolla gerçekleştiren ülkelerde bireycilik gelişmiştir. Bu nedenle kültür ve sanatta atılan her yeni adım ve başarı, ya sanatçının kişisel yeteneğine ya da her biri kendi alanında tekel olan ileri teknoloji ile endüstriye sahip fabrika işletmelerine mal edilmiştir.

Sosyalist ülkelerde ise üretim araçlarının paylaşımı kollektif olduğundan, sanat da dâhil olmak üzere tüm toplumsal üretimlerin başarısı ya da başarısızlığı, tek tek bireylerin veya işletmelerin değil; sistemin nasıl işletildiği ile ölçülebilir.

Bu işleyişin somut örneği Rusya'da 19.yüzyılın ikinci yarısında seramik seri üretiminin yapıldığı ve en eski çömlekçilik merkezlerinden sayılan Gzhel bölgesidir. "Gzhel porselenleri kendine özgü desenleri, biçimleri ve kobalt mavisi alt sıyrıyla bezenmiş heykelticileri, sürahileri, çaydanlıkları, kupaları v.s ile tanınmaktadır. Doğa ile birliktelik duygusu uyandıran Gzhel bölgesi porselenlerindeki başarı hem kendi ülkesinde hem de yurtdışında geniş kitlelerce beğenilmektedir."(1)

Yüzyılın sonlarına gelindiğinde Rusya'nın Gzhel Bölgesi ve diğer seramik üretim merkezlerinde yaşanan tekelleşme sonucu seramik endüstrisi, üretimini büyük oranda durdurmak zorunda kalmıştır. Bu durum 1917 Sosyalist Ekim devrimine kadar bu şekilde sürmüştür. 1919'dan itibaren Bolşevik Parti 18. Kongresi'nde el sanatlarını geliştirmek ve sanatçıların terfilerini sağlamak için bir dizi karar almış; aynı yıl el sanatları ve endüstriyel sanatlar için ilk 'bütün Rusya Konferansı' toplamıştır. 1920'de ise seramik endüstrisinde çalışan işçiler Moskova Konferansı'nda toplanarak el ve halk sanatlarını geliştirmek için yeni ekonomik ve sosyal dernekler kurmuşlardır. Devrimden sonra tüm sanat dallarına, özelinde ise seramik sanata ve endüstrisine sağlanan devlet desteği sayesinde, Gzhel Bölgesi ve diğer birçok seramik üretim merkezi tekrar üretime başlamıştır. Bolşevik Parti tarafından Gzhel, Petersburg ve Moskova'da bulunan çok sayıda geleneksel seramik üretimi yapan merkez desteklenirken, aynı zamanda Çarlık Rusya'sında seramik fabrikası olarak üretim yapan birçok işletme de bir dizi yeni yasa ile yeniden düzenlenmiştir.

Rusya coğrafyasının çok büyük olması ve iletişim araçlarının yetersizliği sebebi ile Bolşevik hükümeti, devrimin kazanımlarını ve amaçlarını anlat-

mak için tüm olanaklarını kullanmıştır. Sanat alanlarında, özellikle seramik üretimi alanındaki tüm bu yeniliklerin en önemli sebeplerinden birisi budur. Yeni dönemin yapılandırılması, ekonomik ve sosyal kalkınma projeleri, devrimin kazanımları ve sosyalist yaşam biçiminin tanıtılması gibi bir dizi konuyu halka aktarmak amacı ile Rusya'nın her tarafında propaganda kampanyaları başlatılmıştır.

"Yönetim, eğitim ve sanattan sorumlu, Halkın Aydınlatılması Komitesinin başkanı olan Anatolii Lunacharsky, sanatçılardan halkın aklına ve gönüllerine seslenmelerini istemiştir. Lunacharsky, hem Bolşevik parti üyesi hem de yetkin bir entellektüeldir. Bu dönemde sanatçılar ve sanatsal projeler koruma altına alınmış; Ekim devrimini anlatan ve yücelten sokak gösterileri, 1 Mayıs ve Ekim devrimi kutlamaları için dekorasyonlar yapılmıştır. Trenler, gemiler ve kamyonlar dekore edilmiş ve bu etkinlikler bütün ülkeye sistematik olarak duyurulmuştur. Her trende küçük bir kütüphane, Lenin'in söylevleri için bir gramofon ve toplantılar için kullanılmak üzere bir vagon ayrılmıştır. Bu vagonlarda kısa propaganda filmleri gösterilerek; hayatlarında hiç film görmemiş olan ve çoğu okuma yazma bilmeyen köylüler bilinçlendiriliyorlardı. Bazı filmler özellikle onlara hitap ediyor, filmlerde gelişmiş tarım yöntemleri gösteriliyor, okuma yazma öğrenmeleri teşvik edilerek, hastalıklardan korunmaları için aşı olmaları gerektiği anlatılıyordu. Yazarlar ve sanatçılar daha önce ülkelerinin sorunları ile hiç bu kadar ilgili olmamışlar, devrimden sonra politik konularda karar alıp uygulamaya başlamışlardır. Yeni yönetim çeşitli politik inançlara sahip sanatçılar için birçok olanak sunmuş, Şairler devrimi yüceltip düşmanı aşağılayan şiirler yazmıştır. Evlerin duvarlarına son olaylarla ilgili dikkat çekici resimler yapılmış, posterler asılmıştır."(2)

"Nisan 1918'de Lenin 'Anıtsal Propaganda' planını açıkladı. Şehirlerde ve köylerde insanlara devrimi ve kazandırdıklarını anlatan heykel ve anıtların yapılmasını istedi. Marx, Gogol, Garibaldi ve Robespierre gibi ayrı çağları temsil eden kişilerin heykelleri yapıldı."(3)

Propaganda Seramikleri

Rusya'da sanatın; özelinde de seramik

sanatının propaganda amaçlı kullanılması, 1917 Ekim Devrimi'nde doğmasına rağmen kökleri daha eskilere dayanmaktadır. Bu kaynaklardan biri 17.yy başlarına dayanan Lubok'tur. Lubok resimlerinin konuları din, politika, sosyal sorunlar, alkolizm, fakirlik ve kadınların sorunlarıdır. Diğer bin yıllık gelenek olan Rus ikon boyamacılığıdır. Bir diğer kaynak ise gazete ve dergilerdeki grafik desenler, hiciv niteliğindeki yazılardır. "Örneğin II. Catherina 18.yüzyılda Rus İmparatorluğu'nun halkını temsil eden bir dizi figür çalışmasını Emperyal seramik fabrikasına ismarlamıştır. Bu fabrikada üretilen porselen figürler basit, gerçekçi ve oldukça sevimli biçimlerde üretilmiştir."(4) Rusya'da 19.yy'ın ikinci yarısından itibaren karikatüristler, bu dönemde baskıcı yöneticileri eleştiren hiciv nitelikli resimler yapmışlardır. Resim ve karikatürlerin konuları genellikle Çar, komutanlar ve başkanlardır. Demokratik düşüncelerin gelişmesini teşvik eden bu dönem birçok sanat için eğitici özelliğe sahiptir.

"Chekhonin de bizzat bu hicivlere katılmış ve 1917 Ekim devriminden sonra üzerinde devrime katılanların imzalarının bulunduğu imza tabağını yapmıştır."(5) (Resim 1)

Ekim devriminin önderlerinin imzalarının bulunduğu bu büyük servis tabağında, 1917 tarihi göze çarpmaktadır. Tabağın ortasında çok renkli, Krill harfleriyle yazılmış imzalar vardır. Alt kısımda ise orak, çekiç ve yarım dünya ile dekore edilmiş meşe yaprakları ve kıvrımlı kırmızı kurdeleler ile çevrelenmiştir.

Resim 1: Sergei V. Chekhonin 'İmza Tabağı', Nina Labanov-Rostovsky, Revolutionary Ceramics-Soviet Porcelain 1917-1927, Londra, 1990, s. 51

Tüm bu deneyimlerden sonra Bolşevik hükümetinin propaganda kapsamında karşılaştığı en önemli sorunlardan birisi de materyallerin yetersizliğidir. Fakat bu durum söz konusu seramik malzeme olduğunda geçerli değildir. Çünkü Eyalet Porselen fabrikasında Çarlık döneminden kalan çok sayıda ilk pişirimi yapılmış, yemek servis takımları, tabaklar, çaydanlıklar, bardaklar, fincanlar, vazolar stoklanmış; devrim sonrası bu parçalar dekorlanarak propaganda amacı ile kullanılmıştır.

"Eyalet porselen fabrikası Leningrad'ın güneyinde 18. yüzyılın ilk yarında açılmış, 1917'de bu ismi almış, 1925'de ise büyük bilim adamlarından Mikhail Vasilievich Lomonosov'un ismini alarak 'Mikhail Vasilievich Lomonosov Porselen Fabrikası' olarak ismi değiştirilmiştir. Fabrika Ekim Devrimi'nden sonra Tarım Bakanlığı'na devredilmiş, çalışanlar eski görevinde kalmış ancak fabrika, işçi kontrol komitesinin yönetimine geçmiştir. Sergei Chekhonin fabrikadaki sanat danışmanlığı görevine seçilmiş, çok tecrübeli bir sanatçı olduğundan seramik ve resim dallarını bağdaştırmada hiç güçlük çekmemiştir. Fabrikada resim bölümünde 12, toplamda ise 100 işçi çalışmıştır. Chekhonin fabrikanın sanat bölümüne Mikhail Adamovich, Vasili Timorex, Varuara Freze, Yelizaveta Rozendor, Elena Danko, Maria İvashintsova ve birçok sanatçıyı almıştır. Bu sanatçılar 1920'ye kadar olan dönemde fabrikada çalışmışlardır. Natan Altman, Veniamin Beklin, Mstislav Dujinsky, Vladimir Lebedev, Vasili Kandinsky ve Valentin Sherbakov Eyalet Porselen Fabrikası için tasarımlar üretmişlerdir. Chekhonin'in önderliğinde bu sanatçılar, seramik dekorları için sloganlar, amblemler, çiçekli motifler tasarlamışlar ve bu tasarımlarını porselen tabaklara, çay setlerine vb. ürünlere fırça ile uygulayarak resmetmişlerdir."(6)

Propaganda Seramiklerinde İşlenen Konu ve Sloganlar

Eyalet Porselen Fabrikası'nda üretilen porselenlerde işlenen konular, devrimin öngördüğü yaşam biçiminden, fakirlik, alkolizm, kadın sorunları gibi sosyal problemlerden, ikon sanatından ve büyük oranda devrimin öngördüğü yeni yaşam anlayışından oluşmaktadır. Dekorlar çeşitlilik göstererek, Marksist sloganların yanı sıra Rus Halk Sanatları ve geleneklerinin etkileri ile klasisizmi konu almıştır. Ana konular arasında gazeteler ve afişlerde yer alan sloganlar, sınıflar arası çatışmalar, yeni devrimci ahlak ve dönemin teknolojik konuları yer almıştır. Sanatçılar, Lenin'in konuşmalarından, Çiçero, Dostoyevsky, Tolstoy ve Gospel gibi ünlülerin sözlerinden yararlanarak, seramikleri dekorlamışlardır. 'Çalışmayan Yiyemez' sloga-

nının yer aldığı tabakların yanı sıra, Lenin'in portresi, orak-çekiç desenleri ve çeşitli sloganları içeren porselemler üretmişlerdir.

Resim 2: Mikhail M. Adamovich, 'Kızıl Yıldızlı Lenin', Nina Labanov-Rostovsky, Revolutionary Ceramics-Soviet Porcelain 1917-1927, Londra, 1990, s 36

"Kızıl Yıldızlı Lenin" olarak bilinen fincan takımı Lenin'in portresi, askerlerin yürüyüşü, 25 Ekim 1917 tarihi, orak, çekiç ve büyük kırmızı bir yıldızın kompozisyonundan oluşur. El sabanı ve çekici kapsayan beş köşeli kırmızı yıldız (kırmızı orduda işçi ve köylülere temsil eder).(Resim 2)

Resim 3: Mikhail M. Adamovich, 'Lenin Portreli Tabak', Nina Labanov-Rostovsky, Revolutionary Ceramics-Soviet Porcelain 1917-1927, Londra, 1990, s 32

Adamovich'in birçok tasarımında yer almaktadır. Adamovich'in bu tabağında yarım bir şah, kartal, karne, Lenin yazısı ve Krill harfleri ile 'Çalışmayan Yiyemez' sloganı yer almaktadır.(Resim 3)

Resim 4: Rudolf F. Vilde, '1 Mayıs Tabağı', Nina Labanov-Rostovsky, Revolutionary Ceramics-Soviet Porcelain 1917-1927, Londra, 1990, s 70

1 Mayıs İşçi Bayramı'nın kutlanmasını simgeleyen bu tabakta 'Çalışanı Kutlarız', 1 Mayıs 1920 sloganı ve ortasında ise kerpeten ve çekici kapsayan çok renkli bir buket çiçek ve kırmızı kurdeleler ile tamamlanan bir kompozisyon yer almaktadır.(Resim 4)

Resim 5: Alisa R. Golenkina, 'Meşale Taşıyan Adam', Nina Labanov-Rostovsky, Revolutionary Ceramics-Soviet Porcelain 1917-1927, Londra, 1990, s 51

Eski ile yeni çatışması en çok işlenen konular arasındadır. Elinde meşale tutan bir atlı, geçmiş temsil eden yıkık anıtların üzerinden kanatlanırken; altın dekor ile yapılmış huzmeler onu duman bulutlarından korumaktadır. Tabakçı çevreleyen sloganda ise '3. Enternasyonalin tutuşan ateşi ile dünyayı kuracağız.' yazmaktadır. (Resim 5)

1920-1921 yılları arasında yaşanan Tifüs hastalığını, salgını ve aç kalan halka yardım amacıyla hazırlanan bir dizi seramikte, Açlara Yardım ibaresi, ölümü kovalayan bir işçi ile oldukça güçlü bir biçimde ifade edildi. (Resim 6, 7)

Resim 6: Rudolf F. Vilde, Nina Labanov-Rostovsky, Revolutionary Ceramics-Soviet Porcelain 1917-1927, Londra, 1990, s 71

Resim 7: Sergei V. Chekhonin, Nina Labanov-Rostovsky, Revolutionary Ceramics-Soviet Porcelain 1917-1927, Londra, 1990, s: 48

Tabakta, Azrail, elinde silahı ve balyozu bulunan işçi tarafından yenilgiye uğratılmak istenmektedir. 'Volga bölgesinde çok açlık var, yardım edin' sloganı ile çevrelenmiştir. (Resim 6)

Açlık ve hastalıkların anlatıldığı bir dizi çalışma içerisinde konuyu en çarpıcı biçimde betimleyen seramik parçalardan birisidir. Sanatçının sır üstü dekor tekniklerini uyguladığı eser, tek parça olarak üretilmiştir. (Resim 7)

18. ve 19.yüzyıllarda Emperyal Porselen Fabrikası'nda, tabak ve fincanların yanı sıra bir dizi porselen biblo da üretilmiştir. Bu çalışmalara 'Rusya'nın İnsanları' adı verilmiştir. Biblolarda işçi sınıfı oldukça güçlü; tüccar, toprak sahibi ve papazlar ise esprili figürler ile tasvir edilmiştir.

Resim 8: Natalia Y. Danko, 'Bayrak İşleyen Kadın'-'Tüfek Tutan İşçi', Nina Labanov-Rostovsky, Revolutionary Ceramics-Soviet Porcelain 1917-1927, Londra, 1990, s: 95

'Selam Rus Gücü' sloganını bayrak üzerine işleyen kadın figürü ile yarım küre üzerinde duran işçi figürlerinin konu alındığı porselen biblolardır. (Resim 8)

Danko'nun 'Kırmızı ve Beyazlar' isimli satranç takımı bu serinin belki de en gözde parçalarından birisidir. Satranç takımında Kızıl ordu ile Beyaz ordu oldukça ayrıntılı biçimlerde tasvir edilmiştir. (Resim 9)

Resim 9: Natalya Y. Danko, 'Kızılar ve Beyazlar', Nina Labanov-Rostovsky, Revolutionary Ceramics-Soviet Porcelain 1917-1927, Londra, 1990, s: 47

Porselen beyazlığının sonsuzluğu simgelediğini düşünen Kazimir Malevich, Nikolai Suetin ile birlikte Eyalet Porselen Fabrikası'nda çalışmışlardır. Vasili Kandinsky'de 1920 de Eyalet Porselen Fabrikası'nda çalıştı. Daha sonra Bauhaus'a katıldı. Bu sanatçılar, yer çekimine meydan okur hissi uyandıran, beyaz fon üzerine güçlü renkler ile geometrik desenler çalışarak, süprematizmin etkisini porselen malzemeler üzerine başarıyla taşımışlardır. (Resim 10,11)

Resim 10: Nikolai M. Suetin, 'Süprematist Kahve Takımı', Nina Labanov-Rostovsky, *Revolutionary Ceramics-Soviet Porcelain 1917-1927*, Londra, 1990, s: 139

SONUÇ

Sovyet Ekim Devrimi'nden sonra propaganda seramiklerinin üretilmesindeki esas amaç, işçilere ve köylülere devrimin amaçlarını anlatabilmektir. Ne var ki bu seramikler işçi ve köylülerden çok koleksiyoncular ve yabancılar tarafından satın alınmışlardır. Yüksek fiyatlarının etkisiyle bu seramikler halkın evine nadiren girebilmiş; buna rağmen Moskova, Leningrad'daki özel dükkânlarda, Sovyet'lerde ve Avrupa'da, nerede sergilenirse sergilenin canlı renkleri, alışılmamış tasarımları ile herkesi etkilemeyi başarmışlardır.

Üretildikleri dönemden itibaren, yerli ve yabancı sanatseverlerin yoğun ilgisini çeken Sovyet Propaganda Seramikleri; Berlin'deki Van Diemen Galerisinde 'Birinci Rus Sanatları Sergisi' ismi ile 1922'de ilk kez sergilenmiştir. Sonraki yıllarda ise birçok Avrupa ülkesinde defalarca sergilenmiştir. Bu yoğun ilgi sayesinde 1970'lerden sonra taklitleri üretilmeye başlanmış

ve Avrupa ülkelerinin birçoğunda satışa sunulmuş, yüksek fiyatlarına rağmen alıcı bulmuştur. Günümüzde ise bu porselenler özel koleksiyonlarda ve müzelerde yer almaktadır.

Notlar

1. T.I.Grigoreva, N. S. Astrakhantseva, T. L. Loginov, V. M. Dulkina, *Gzhel Ceramics, 18.th-19.th Centuries, Ceramics 20 th Century*, Moscow, 1989, s 71
2. Nina Labanov-Rostovsky, *Revolutionary Ceramics-Soviet Porcelain 1917-1927*, Londra, 1990, s 10
3. A.g.y., s 12
4. Robert J. Charleston, *World Ceramics An Illustrated History*, Printed in Yugoslavia, Hamlyn, 1968, s 296
5. N. Labanov-Rostovsky, *Revolutionary Ceramics-Soviet Porcelain 1917-1927*, s 50
6. A.g.y., s. 24

Kaynakça

- Charleston,RJ, *World Ceramics An Illustrated History*, Printed in Yugoslavia, Hamlyn, 1968
- Labanov-Rostovsky, N, *Revolutionary Ceramics-Soviet Porcelain 1917-1927*, Londra, 1990
- T.I.Grigoreva, N. S. Astrakhantseva, T. L. Loginov, V. M. • Dulkina, *Gzhel Ceramics, 18.th-19.th Centuries, Ceramics 20 th Century*, Moscow, 1989